

Kiełbasiewicz, Magdalena

Funkcjonowanie rodzin jednorodnych i mieszanych na pograniczu kulturowym : na przykładzie rodzin uczniów Szkoły Polskiej w Rydze

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania 14 (339), 247-258

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magdalena Kielbasiewicz

FUNKCJONOWANIE RODZIN JEDNORODNYCH I MIESZANYCH NA POGRANICZU KULTUROWYM (Na przykładzie rodzin uczniów Szkoły Polskiej w Rydze)

Badania nad funkcjonowaniem rodzin jednorodnych i mieszanych na pograniczu kulturowym powstały w wyniku współpracy w ramach projektu badawczego pt. „Repolonizacja — podwajanie tożsamości. Polsko-Łotewski eksperyment edukacyjny”. Inicjatorką badań oraz kierownikiem naukowym wyżej wymienionego projektu jest M. M. Urlińska z Pracowni Studiów Kulturowych i Edukacyjnych Instytutu Pedagogiki UMK. Praca naukowa M. M. Urlińskiej owocuje nie tylko licznymi publikacjami naukowymi¹, ale także działalnością Koła Naukowego Pogranicza Kultur, którego członkowie organizują między innym coroczne praktyki studenckie w szkołach polskich na Łotwie.

Na wstępie chciałabym omówić podstawowe pojęcia tworzące część teoretyczną mojej pracy.

Rodzina występuje we wszystkich znanych typach społeczeństw i kultur. Traktuje się ją środowisko życiowe niemal każdego człowieka, stanowiące integralną część społeczeństwa, będące jego najmniejszą i podstawową komórką społeczną². W tym wypadku pojęcie rodziny rozpatrzone zostało przeze mnie z punktu widzenia instytucji społecznej. W tym ujęciu

¹ M. M. Urlińska, *Podwajanie tożsamości, szansa czy bariera rozwoju. Badania w działaniu w szkole polskiej na Łotwie*, AUNC, Socjologia Wychowania XII, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 285, Toruń 1999; tejsze, *Edukacyjne problemy tożsamości*, [w:] T. Szkudlarek (red.), *Różnica — tożsamość — edukacja*, Gdańsk 1993; tejsze, *Repolonizacja, podwajanie tożsamości*, [w:] Z. Kwieciński (red.), *Nieobecne dyskursy, cz. 4*, Studia Kulturowe i Edukacyjne, Toruń 1993; M. M. Urlińska (red.), *Edukacja a tożsamość etniczna. Materiały z konferencji naukowej w Rabce*, Toruń 1995.

² W. Pomykała (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Warszawa 1993, s. 696.

rodzina traktowana jest jako instytucja historyczna, w której kształtuje się określony system wartości i potrzeb ludzkich oraz spełniającą określone zadania np. ekonomiczne i ciągłości biologicznej narodu. Celem rodziny jest zaspokajanie potrzeb poszczególnych jej członków, a sposoby tego zaspokajania uzależnione są od wpływów środowiska kulturalnego oraz znajdują swe uzasadnienie we wzorach kultury, religii, obyczaju i konsumpcji³. Sens rodziny jako instytucji sprowadza się przede wszystkim do pełnienia przez nią niezbędnych dla rozwoju społeczeństwa funkcji⁴. Realizacja przez rodzinę określonych funkcji jest działalnością nastawioną na cel, którym może być podtrzymywanie danej społeczności w stanie normalnym lub zaspokajanie potrzeb jednostkowych. Można powiedzieć, iż rodzina spełnia funkcje dwojakiego rodzaju.

Po pierwsze zadania, jakie świadczy ona wobec swych członków zaspokajając ich indywidualne potrzeby, oraz funkcje, jakie spełnia wobec społeczeństwa. W tym kontekście trafna wydaje się metafora M. Ziemskiej, która pisze, iż można porównać rodzinę z posągami starożytnego Janusa o dwóch twarzach: jedną zwróconą na zewnątrz ku społeczeństwu i drugą zapatrzoną we własne wnętrze⁵. Jako instytucja, rodzina jest przedmiotem studiów badających jej strukturę, zakres działań, podział i charakterystykę ról jej członków, a przede wszystkim realizowane funkcje. W literaturze przedmiotu w bardzo różny sposób definiuje się funkcje rodziny. Niektórzy badacze postulują także wyodrębnienie i rozróżnienie z jednej strony zadań, a z drugiej strony funkcji rodziny⁶. Na potrzeby mojej pracy przyjmuję za F. Adamskim, iż funkcja jest to działalność nastawiona na cel, kontynuowana w ramach danej struktury społecznej, bądź dla podtrzymania danej społeczności w jej stanie normalnym, bądź dla zaspokojenia potrzeb jednostkowych⁷. Poprzez funkcjonowanie rodziny rozumiem realizowanie przez nią poszczególnych funkcji, wyodrębnionych za F. Adamskim. Są to: funkcja prokreacyjna, ekonomiczna, opiekuńcza, socjalizacyjna, stratyfikacyjna i integracyjna⁸. W swojej pracy skupiam się przede wszystkim na funkcji ekonomicznej i socjalizacyjnej, wychodząc z założenia, iż w tym wypadku sytuacja pogranicza kulturowego może mieć znaczący wpływ na ich realizowanie przez rodziny. Dodatkowo zajmuję się w swojej pracy atmosferą życia rodzinnego, sugerując się tezą, iż związki małżeńskie osób różnej narodowości cechuje większa niż w przypadku małżeństw jednorodnych konfliktowość, szczególnie gdy

³ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1970, s. 22.

⁴ Tamże, s. 23.

⁵ M. Ziemska, *Wpływ przemian funkcji rodziny na socjalizację dzieci*, [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1979, s. 234.

⁶ J. Szczepański, *Podstawowe pojęcia socjologii*, Warszawa 1963, s. 148; Z. Tyszka, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1979, s. 60.

⁷ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1982, s. 44.

⁸ Tamże, s. 51.

w grę wchodzi sprawy dotyczące wychowania dzieci, czyli kształtowania ich narodowej tożsamości. Termin rodziny mieszane kulturowo określam za T. Biernatem jako rodziny, w których współmałżonkowie są osobami o różnej narodowości, kulturze i języku⁹. Na atmosferę wychowawczą natomiast składają się według H. Cudaka stosunki wzajemne między małżonkami, miłość rodzicielska do dzieci, codzienne zachowania wszystkich członków grupy rodzinnej, kultywowanie obrzędów i tradycji oraz służenie uznanym wartościom¹⁰.

Drugim kluczowym terminem, któremu poświęcona została część teoretyczna mojej pracy magisterskiej, jest kategoria pogranicza, przede wszystkim zaś pogranicza kulturowego. Za najbardziej odpowiadającą koncepcji mojej pracy uznałam definicję pogranicza proponowaną przez K. Kwaśniewskiego. W tym ujęciu pogranicze to przede wszystkim obszar zetknięcia się kultur, określanego w nauce jako kontakt, zderzenie, lub konflikt¹¹. Pojęcie kontaktu kultur prezentowane bywa jako zetknięcie się dwóch lub więcej kultur poprzez interakcję między ich nosicielami. Odbywać się to może w różny sposób, np. przez migracje ludności, czy świadome oddziaływanie reprezentantów innych kultur (w większości pasywnych) poprzez kolonizację, misje czy pomoc rozwojową. Kontakty kulturowe ujmować można jako zespół wzajemnych stosunków kulturowych, które zawiązują się pomiędzy dwiema kulturami wchodzącymi w kontakt bezpośredni, fizyczny lub psychiczny, ciągły lub wrywkowy, świadomy lub nieświadomy¹². Zderzenie kultur definiuje się jako kontakt dwóch kultur o przeważająco konfliktowym charakterze, pojawiający się w związku z niemożnością połączenia zawartych w nich przeciwstawnych wartości i interesów, lub (i) w związku z formą samego konfliktu (np. konflikt wojenny). Wreszcie konflikt kultur bywa rozumiany jako sprzeczność szeroko rozumianych wartości między dwiema kulturami będącymi w kontakcie lub między nosicielami tych kultur, powołującymi się na wartości lub od innych zależnymi, lub niezgodność między wartościami kulturowymi, których nosiciele znajdują się w kontakcie¹³.

Obszarem moich badań była Łotwa, a dokładniej Szkoła Polska w Rydze. Państwo łotewskie jest specyficznym przykładem pogranicza kulturowego. Specyfika ta jest związana z występującą tam mozaiką kulturowo-etniczną. Są to tereny wzajemnego styku i nakładania się kultury łotewskiej z sąsiadującymi kulturami narodów polskiego, białoruskiego, rosyjskiego i ukra-

⁹ T. Biernat, *Konflikty wychowawcze w małżeństwach mieszanych*, [w:] K. Piątek (red.), *Konflikty społeczne w procesie transformacji ustrojowej*, Toruń 1996, s. 130–134.

¹⁰ H. Cudak, *Atmosfera wychowawcza w domu*, *Problemy Rodziny*, 1998, nr 5, s. 13–15.

¹¹ K. Kwaśniewski, *Zderzenie kultu. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*, Warszawa 1982, s. 25.

¹² Tamże, s. 27.

¹³ Tamże, s. 28.

ińskiego. Warto w tym momencie zaprezentować skład procentowy grup narodowych na Łotwie. Dane statystyczne z 1989 r. podają, iż 52% ogółu ludności to Łotysze, 34% — Rosjanie, 4,5% — Białorusini, 3,5% — Ukraińcy, 2,3% — Polacy i około 1% Żydzi.

Problem łotewskiego pogranicza jest jednak dużo bardziej złożony, a wynika to z przeszło pięćdziesięcioletniej polityki rusyfikowania i pozbawiania zamieszkałej tam ludności własnych korzeni, kultury, języka i religii. W wyniku tych działań „powołany został do życia” nowy typ człowieka — *homo sovieticus* (określenie A. Zinowiewa). Zachowanie jego miało charakteryzować posłuszeństwo, wiarę w system i bezgraniczne oddanie się w służbę jedynej słusznej sprawy — budowy ustroju socjalistycznego. Po odzyskaniu przez Łotwę niepodległości wielu jej obywateli przeżyło silny kryzys tożsamości, związany z nieumiejętnością narodowego samookreślenia się. Jednocześnie, głównie przez mass media odślaniano prawdziwe oblicze przeszłego systemu, piętnując to, w co przez wiele lat bezdyskusyjnie wierzone: autorytet przywódców, sprawiedliwość systemu, wiarę w szczęśliwą i zasobną przyszłość. Pomimo że od tego czasu minęło równo 10 lat, do dziś wielu ludzi zadaje sobie pytania: Kim naprawdę jestem? Jaka jest moja narodowa tożsamość? Skąd wywodzą się moje korzenie? Dla wielu z nich pytania te pozostają bez odpowiedzi, głównie ze względu na brak odpowiednich kompetencji kulturowych, mogących jednoznacznie zakwalifikować ich do określonej grupy narodowej.

Po przedstawieniu zagadnień teoretycznych, chciałabym zaprezentować główne założenia metodologiczne oraz wyniki badań empirycznych.

W pracy magisterskiej podjęłam problem poziomu realizowania przez rodziny ich podstawowych funkcji (wyodrębnionych za F. Adamskim) oraz atmosfery życia rodzinnego w zależności od pochodzenia narodowego rodziców (współmałżonków). Przebadane zostały 22 rodziny jednorodne (2 łotewskie, 13 polskich, 7 rosyjskich) oraz 28 rodzin mieszanych kulturowo (9 polsko-łotewskich, 2 rosyjsko-łotewskie i 17 polsko-rosyjskich). Badania przeprowadzone zostały we wrześniu 1997 roku podczas wyjazdu do Rygi w ramach praktyk studenckich. Niektóre dane uzupełniłam także podczas pobytu rodzin łotewskich w Toruniu w lipcu 1998 roku.

Cel poznawczy mojej pracy określić można jako próbę odpowiedzi na pytanie o różnice w realizowaniu poszczególnych funkcji w wyodrębnionych kategoriach rodzin jednorodnych i mieszanych kulturowo. Cel praktyczny związany jest przede wszystkim z wykorzystaniem wniosków wypływających z badań do rzeczywistej pomocy pedagogicznej czy psychologicznej rodzinom zagrożonym lub owładniętym konfliktami wynikającymi z różnych mentalności narodowych współmałżonków.

Główne problemy badawcze przedstawiają się następująco:

1. Czy istnieją różnice w funkcjonowaniu rodzin w sześciu wyodrębnionych kategoriach narodowych (rodziny jednorodne — polskie, łotewskie,

rosyjskie oraz mieszane kulturowo — polsko–łotewskie, polsko–rosyjskie i rosyjsko–łotewskie) w zależności od pochodzenia narodowego współmałżonków?

2. Czy rodziny te różnią się pomiędzy sobą w zakresie atmosfery życia rodzinnego?

Aby bliżej przyjrzeć się badanemu zagadnieniu wyróżniłam następujące problemy szczegółowe:

1. Czy istnieją różnice w realizowaniu przez poszczególne kategorie rodzin funkcji prokreacyjnej, ekonomicznej, socjalizacyjnej, opiekuńczej, stratyfikacyjnej i integracyjnej?

2. Czy istnieje zależność pomiędzy konfliktowością życia rodzinnego a pochodzeniem narodowym rodziców (współmałżonków)?

3. Czy istnieje zależność pomiędzy poszczególnymi kategoriami konfliktów (konflikty w sprawach językowych, kulturowych, poglądów politycznych, religijnych) a pochodzeniem narodowym rodziców (współmałżonków)?

4. Jakie istnieją inne niż wyżej wymienione przyczyny konfliktów w rodzinie i czy są one uzależnione od pochodzenia narodowego rodziców (współmałżonków)?

Na podstawie analizy problemów i literatury przedmiotu sformułowałam następującą hipotezę roboczą: istnieją rozbieżności w funkcjonowaniu rodzin w poszczególnych kategoriach narodowościowych oraz rodziny te różnią się atmosferą życia rodzinnego, wyrażoną częstością i jakością występujących w nich konfliktów.

W problemie głównym (tj. czy istnieją różnice w funkcjonowaniu rodzin w sześciu wyodrębnionych kategoriach narodowych w zależności od pochodzenia narodowego współmałżonków) zmienną zależną są poszczególne funkcje rodziny, funkcje rozumiane jako cele, do których zmierza życie rodzinne i działalność rodzinna oraz zadania, jakie pełni rodzina na rzecz swych członków zaspokajając ich potrzeby. Zmienną niezależną czyli tą, która bezpośrednio wpływa na zmienną zależną, jest w tym wypadku pochodzenie narodowe rodziców (współmałżonków). W problemie drugim (tj. czy istnieją różnice pomiędzy poszczególnymi kategoriami rodzin w zakresie atmosfery życia rodzinnego) zmienną zależną jest atmosfera życia rodzinnego, niezależną zaś pochodzenie narodowe rodziców (współmałżonków).

Do zmiennych zależnych wybrałam następujące wskaźniki:

— funkcja prokreacyjna (liczba dzieci w rodzinie),

— funkcja ekonomiczna (wykształcenie rodziców, sytuacja materialno-bytowa rodziny),

— funkcja opiekuńcza (zapewnienie dziecku odpowiednich warunków do nauki, służenie dziecku pomocą w razie kłopotów szkolnych i życiowych, zainteresowanie nauką szkolną dziecka oraz jego postępami w nauce),

— funkcja socjalizacyjna (przekazywanie wartości kulturowych — święta, rocznice, komunikacja językowa),

— funkcja stratyfikacyjna (troska o zapewnienie dziecku należytego wykształcenia),

— funkcja integracyjna (społeczna kontrola zachowań — karanie i nagradzanie dziecka),

— atmosfera życia rodzinnego (konflikty między rodzicami).

Wskaźnikiem dla zmiennej niezależnej — pochodzenie narodowe rodziców (współmałżonków) jest deklaracja pochodzenia.

Zdiagnozowanie różnic w funkcjonowaniu rodzin w poszczególnych kategoriach narodowych oraz wykrycie rozbieżności w zakresie atmosfery życia rodzinnego w zależności od pochodzenia narodowego współmałżonków wymaga określonego postępowania badawczego, a przede wszystkim doboru właściwych metod, technik i narzędzi badawczych. W badaniach swoich posłużyłam się metodą sondażu diagnostycznego. T. Pilch metodę sondażu diagnostycznego określa jako sposób gromadzenia wiedzy o cechach strukturalnych i funkcjonalnych przedmiotu badań¹⁴. Zastosowaną przeze mnie techniką badań był wywiad, przeprowadzony z rodzicami uczniów. Miał on charakter wywiadu środowiskowego, odbywał się w domu rodzinnym uczniów, a rozmowa połączona była z bezpośrednią obserwacją. Narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu, zawierający pytania dotyczące narodowości rodziców, dziadków, preferowanych celów i wartości, poziomu realizowania poszczególnych funkcji oraz konfliktowości życia rodzinnego. Autorką kwestionariusza wywiadu, z którego wybrałam interesujące mnie pytania jest Marta Urlińska.

Przejdę teraz do omówienia wyników badań empirycznych oraz ich graficznej prezentacji. Omówię kolejno realizowanie przez rodziny poszczególnych funkcji, ze szczególnym uwzględnieniem zadań ekonomicznych i socjalizacyjnych. Następnie zaprezentuję problem konfliktowości życia rodzinnego w zależności od pochodzenia narodowego rodziców.

Przebadane przeze mnie rodziny nie różnią się liczbą posiadanego potomstwa. Średnio na każdą kategorię narodowościową przypada dwoje dzieci. Czynniki etniczny nie odgrywa w tym wypadku znaczącej roli. Podobna sytuacja jest także w przypadku wykształcenia rodziców. We wszystkich kategoriach rodzin (dotyczy to zarówno matek jak i ojców) rozkład procentowy wykształcenia średniego i wyższego (tylko te dwa poziomy wystąpiły) prezentuje się podobnie. Około 50% matek i 50% ojców we wszystkich kategoriach rodzin legitymuje się wykształceniem średnim lub wyższym.

Sytuacja materialno-bytowa rodzin nie wydaje się także zdeterminowana przez czynnik narodowy. Do analizy tejże sytuacji wyodrębniłam za J. Nikitorowiczem cztery wskaźniki warunków materialno-bytowych i za-

¹⁴ T. Pilch, *Sondaż pedagogiczny*, [w:] M. Godlewski i in. (red.), *Pedagogika*, Warszawa 1979, s. 64.

stosowałam do nich pięciostopniową skalę, co pozwoliło otrzymanym od respondentów informacjom przyznać wartości liczbowe. Cztery wyodrębnione wskaźniki to:

- 1) subiektywna ocena sytuacji materialnej,
 - 2) subiektywna ocena sytuacji mieszkaniowej,
 - 3) obiektywna ocena sytuacji mieszkaniowej, mierzona liczbą członków rodziny przypadającej na jedną izbę (bez kuchni),
 - 4) wyposażenie gospodarstwa domowego.
- Obliczone wartości przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Sytuacja materialno-bytowa rodziny
a pochodzenie narodowe rodziców

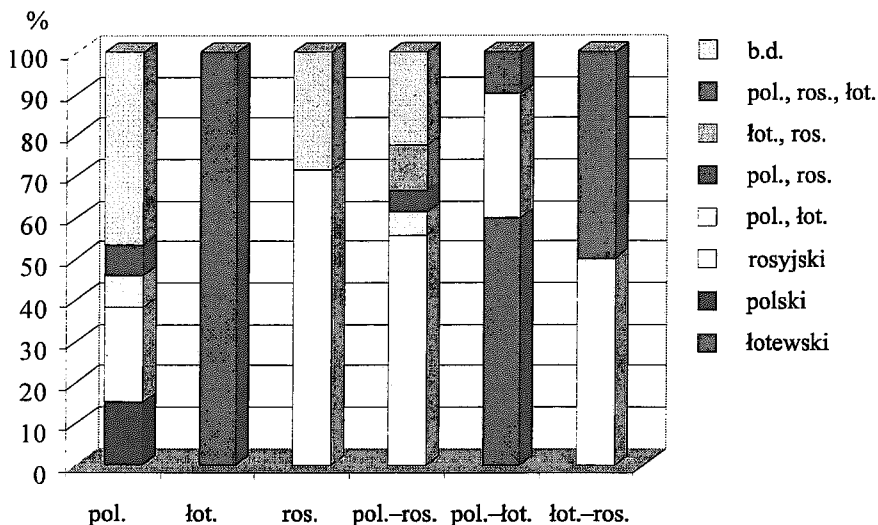
Wskaźnik	Narodowość						Średnia
	polska	łotewska	rosyjska	polsko- -łotewska	polsko- -rosyjska	rosyjsko- -łotewska	
1	2,45	2,40	1,83	2,60	3,13	1,0	2,23
2	2,00	–	2,20	3,13	2,30	1,0	2,24
3	3,16	3,00	3,33	3,44	3,00	2,5	3,07
4	2,30	2,50	2,28	2,25	2,80	1,5	2,27
Średnia	2,45	2,63	2,41	2,85	2,80	1,5	2,42

Na podstawie danych liczbowych zaprezentowanych w tabeli zauważalna jest niewielka różnica w każdym z czterech wskaźników materialno-bytowych w pięciu wyodrębnionych kategoriach rodzin. Zdecydowanie najgorzej przedstawia się sytuacja w rodzinach rosyjsko-łotewskich, które uzyskały najniższe noty dotyczące wszystkich czterech wskaźników. Najlepiej oceniają swoją sytuację materialną rodziny mieszane polsko-rosyjskie (3,13), niewiele gorzej prezentuje się obiektywna (2,3) i subiektywna (3,0) sytuacja mieszkaniowa oraz ocena wyposażenia mieszkania w sprzęty gospodarstwa domowego. Najlepsze warunki mieszkaniowe posiadają rodziny polsko-łotewskie (3,44). Z zestawienia średnich wynika, iż najlepiej swą sytuację materialno-bytową oceniły rodziny polsko-rosyjskie (2,85) oraz polsko-łotewskie (2,80), najgorzej zaś rodziny łotewsko-rosyjskie (1,5). Przebadane rodziny bez względu na deklarowane pochodzenie narodowe charakteryzuje niski poziom jakości życia w sferze materialno-bytowej.

W kwestii zależności pomiędzy realizowaniem przez rodziny funkcji opiekuńczej, której wskaźnikami były: zapewnienie dziecku odpowiednich warunków do nauki, ocena wyników szkolnych dziecka, problemy dziecka w nauce, pomoc dziecku w kłopotach szkolnych i życiowych oraz zainteresowanie jego nauką szkolną nie odnotowałam znaczących różnic w poszczególnych kategoriach rodzin. Przebadani rodzice bez względu na narodowość deklarują duże zainteresowanie dzieckiem i jego problemami oraz

starają się zapewnić dziecku optymalne warunki funkcjonowania, w miarę oczywście swoich możliwości materialnych i mieszkaniowych.

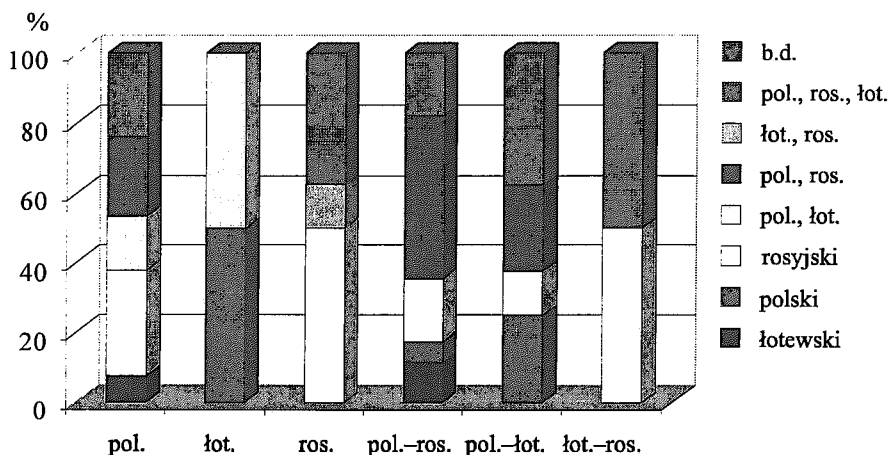
Proces socjalizacji w rodzinie ma charakter naturalny i spontaniczny. Przebiega on jako nieświadomy proces wrastania w kulturę i istniejący porządek społeczny. Jednym z wybranych przeze mnie wskaźników funkcji socjalizacyjnej jest komunikacja językowa pomiędzy matką a ojcem. Procentowy udział poszczególnych języków w codziennej komunikacji między rodzicami w wybranych kategoriach rodzin prezentuje wykres 1.

Wykres 1. Komunikacja językowa pomiędzy matką i ojcem a ich pochodzenie narodowe

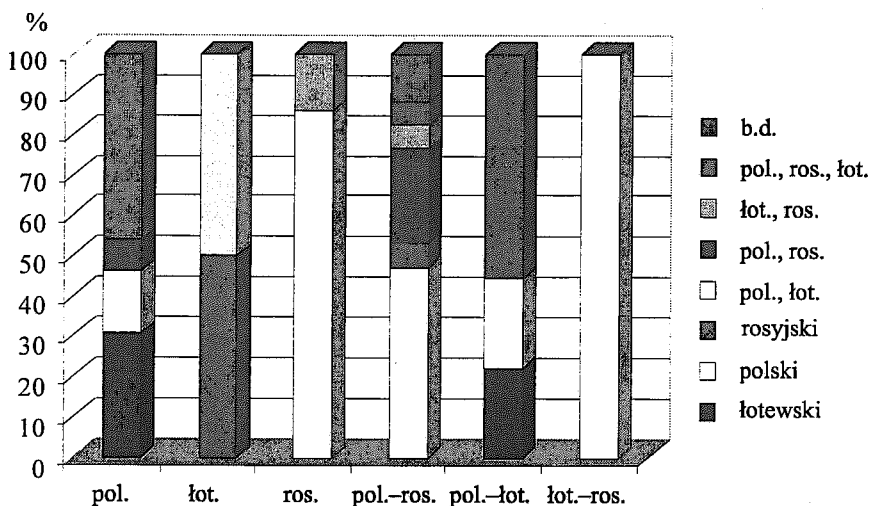
Językiem polskim w codziennej komunikacji posługuje się tylko 15,3% rodziców deklarujących pochodzenie polskie. Po polsku, łotewsku i rosyjsku rozmawia 11,1% rodziców z rodzin polsko-łotewskich i 50% rodziców z rodzin łotewsko-rosyjskich. Językiem, którego używa zdecydowana większość przebadanych rodziców jest język rosyjski — komunikuje się w tym języku 23% rodziców z rodzin polskich, 71,4% rodziców deklarujących pochodzenie rosyjskie, 59,2% rodziców z polsko-rosyjskiej kategorii narodowościowej, 33,3% współmałżonków z rodzin polsko-łotewskich oraz 50% rodziców z rodzin, w których jeden ze współmałżonków jest pochodzenia rosyjskiego, drugi łotewskiego. Językiem, używanym przez 100% przebadanych rodzin łotewskich jest język łotewski. Tylko w tym wypadku język używany przez rodziców w codziennej komunikacji jest zgodny z deklarowanym pochodzeniem narodowym. Rodziny polskie w kwestii kompetencji językowych uznać można za rosyjskojęzyczne.

Kolejnym z wybranych przeze mnie wskaźników jest komunikacja językowa pomiędzy matką a dzieckiem oraz ojcem a dzieckiem.

Wykres 2. Komunikacja językowa matka-dziecko a pochodzenie narodowe rodziców

Bardzo istotną kwestią w procesie socjalizacji jest przekaz języka, a co się z tym wiąże, wdrożenie dziecka do życia w określonej kulturze. Z danych przedstawionych na wykresie, iż tylko 7,6% matek z rodzin polskich komunikuje się z dziećmi w języku polskim. Rozmowa matki z dzieckiem odbywa się po rosyjsku w 30,7% rodzin polskich, 57% rodzin rosyjskich — co jest faktem oczywistym, 17,6% rodzin polsko-rosyjskich, 11,1% rodzin polsko-łotewskich oraz 50% rodzin łotewsko-rosyjskich. Przekaz języka zgodny z deklarowanym pochodzeniem narodowym występuje w 50% rodzin łotewskich.

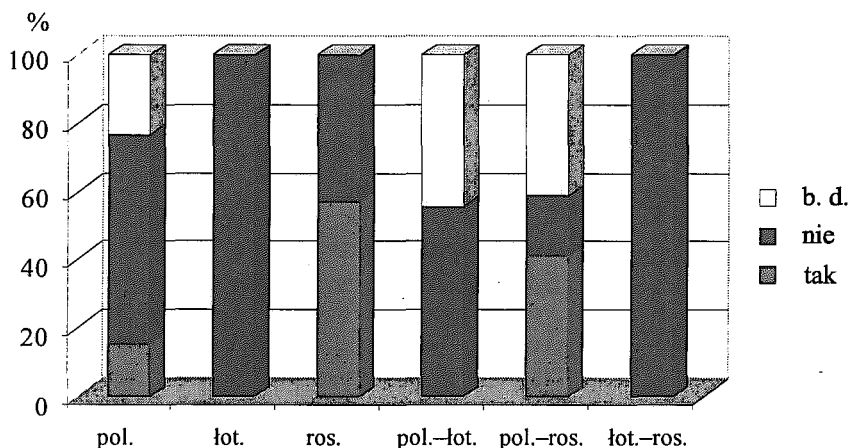

Wykres 3. Komunikacja językowa ojciec-dziecko a pochodzenie narodowe rodziców

Z danych przedstawionych na wykresie wynika, iż w języku polskim komunikacja ojciec–dziecko zachodzi w 30,7% rodzin polskich oraz 22,2% rodzin polsko–łotewskich. W języku rosyjskim rozmawiają ze swoimi dziećmi ojcowie z rodzin łotewskich (50%), rodzin polsko–rosyjskich (47%) oraz rodzin polsko–łotewskich (22,2%). Ojcowie z rodzin łotewskich (50%) oraz z rodzin polsko–łotewskich (55,5%). Komunikacja w dwóch językach (po polsku i rosyjsku) odbywa się w 7,6% rodzin polskich oraz 23,5% rodzin polsko–rosyjskich. Trójjęzyczna komunikacja istnieje w 5,8% rodzin polsko–rosyjskich.

Wnioskiem wypływającym z analizy komunikacji językowej w rodzinie może być w tym wypadku stwierdzenie faktu, iż w przebadanych rodzinach istnieje komunikacja wielojęzyczna, a także w niektórych kategoriach rodzin (np. polskich) można zauważyć niezgodność deklarowanego pochodzenia z kompetencjami językowymi, co da się wytłumaczyć brakiem kontaktu z językiem ojczystym oraz życiową koniecznością posługiwania się językiem obowiązującym w obecnej ojczyźnie (rosyjski, łotewski).

Teraz przejdę do omawiania i prezentacji wyników badań dotyczących atmosfery życia rodzinnego, której wskaźnikami są częstotliwość i jakość występujących w poszczególnych kategoriach narodowych konfliktów między rodzicami (wykres 4).

Wykres 4. Częstość występowania konfliktów między rodzicami a ich pochodzenie narodowe

Na pytanie „Czy pomiędzy Państwem często dochodzi do nieporozumień i konfliktów?” twierdząco odpowiedziało 15,3% rodziców z rodzin polskich, 57,1% rodziców z rodzin rosyjskich oraz 41,1% rodziców z rodzin polsko–rosyjskich. Negatywną odpowiedź na to pytanie udzieliło 100% rodziców z rodzin łotewskich i rosyjsko–łotewskich. W tym wypadku uwiadcza się pewna prawidłowość. Okazuje się, iż najczęściej dochodzi do

konfliktów w małżeństwach zawieranych przez narody napływowe. W jednakowym stopniu, choć może na inną skalę problem ten dotyczy zarówno rodzin jednorodnych (polskich, rosyjskich) jak i mieszanych kulturowo (polsko–rosyjskich). Zdecydowanie negatywnie na pytanie dotyczące konfliktowości odpowiadają małżonkowie z rodzin jednorodnych łotewskich oraz z rodzin, w której jeden ze współmałżonków jest pochodzenia łotewskiego. Takie odpowiedzi sugerują, iż różne pochodzenie narodowe (z podziałem na małżeństwa zawierane przez ludność napływową i rdzenną łotewską) może znacząco wpływać na atmosferę życia rodzinnego. Wiele osób nie chciało odpowiedzieć na pytanie, sugerując, iż jest to temat bardzo osobisty i „trudny” dla nich. Jest to wskazówką dla kolejnych badaczy tego problemu, iż należy tego typu pytania konstruować w bardziej zakamuflowany sposób oraz dodatkowo wesprzeć się techniką wywiadu środowiskowego (np. z najbliższą rodziną, sąsiadami, nauczycielami w szkole, do której uczęszcza dziecko itd.). Można dzięki takiemu postępowaniu badaczemu uzyskać dużo bardziej obiektywną i zbliżoną do rzeczywistości prawdę o badanym zjawisku. Jako przyczyny występowania konfliktów w rodzinach badani podają najczęściej „problemy życiowe, np. dotyczące wychowania dzieci, wynikające z kłopotów natury materialnej, ale także alkoholizm męża czy znerwicowanie i zmęczenie małżeństwem”. W tym wypadku badani także uchylają się od odpowiedzi na pytania. Przeważająca liczba odpowiedzi zamyka się w stwierdzeniu „nie chcę o tym mówić”. Świadczy to podobnie jak w poprzednim wypadku o błędach kwestionariusza, w części poświęconej pytaniom o konfliktowość życia rodzinnego.

Występowanie konfliktów na tle językowym deklaruje tylko 7,8% małżonków z rodzin polskich i 11,1% rodziców wywodzących się z rodzin polsko–łotewskich. Z problemami wynikającymi z różnic kulturowych boryka się 14,2% małżonków z rodzin rosyjskich, 11,1% z rodzin polsko–łotewskich oraz 5,9% małżonków z rodzin polsko–rosyjskich. Jeszcze mniejsza liczba małżonków deklaruje, iż w ich rodzinach występują konflikty na tle religijnym. Problem ten dotyczy 11,1% rodzin polsko–łotewskich oraz 5,9% rodzin polsko–rosyjskich.

Rodziny jednorodne i mieszane na pograniczu borykają się raczej z problemami natury materialno–bytowej. Kwestia różnic w pochodzeniu narodowym i wynikających z nich konfliktów w sferze światopoglądowej, kulturowej czy religijnej jest dla wielu z tych rodzin problemem marginalnym lub w ogóle nie istniejącym. Zagadnienia te są jednak tak skomplikowane i złożone, iż wymagają przeprowadzenia dodatkowych badań. Celem niniejszego artykułu było zasygnalizowanie tylko niektórych problemów wynikających z konieczności funkcjonowania rodziny na pograniczu kulturowym.

Na zakończenie chciałabym wrócić raz jeszcze do hipotezy postawionej w części metodologicznej mojej pracy, która brzmiała następująco: istnieją rozbieżności w funkcjonowaniu rodzin w poszczególnych kategoriach na-

rodowościowych oraz rodziny te różnią się atmosferą życia rodzinnego, wyrażoną częstością i jakością występujących w nich konfliktów i stwierdzić, iż częściowo znalazła ona uzasadnienie w wynikach przeprowadzonych przeze mnie badań empirycznych. Poszczególne kategorie rodzin różnią się między sobą przede wszystkim w kwestii realizowania funkcji socjalizacyjnej. Można zauważyć także rozbieżności w atmosferze życia rodzinnego, wyrażonej występującymi w rodzinach konfliktami.